

УДК 811.161.2'373

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2020.27.206479>

М. О. Кулібаба,

*Одеська державна академія будівництва та архітектури,
старший викладач кафедри мовної підготовки ЦПС*

ВЛАСНІ НАЗВИ ЦИКЛОНІВ Й АНТИЦИКЛОНІВ: СИНТАКСИЧНІ МОДЕЛІ ТА ФУНКЦІЮВАННЯ

У статті йдеться про циклони та антициклони, що позначені власними назвами. На матеріалі прогнозів погоди синоптика Наталки Діденко розглянуто моделі

репрезентації власних назв, стилістичні засоби, використовувані в українському метеорологічному дискурсі.

Ключові слова: власна назва, анемонім, прогноз погоди, метеорологічний дискурс, персоніфікація.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Поширеним складником прогнозів погоди є онімна лексика, з-поміж якої доволі продуктивними елементами є власні назви циклонів та антициклонів. Як апелятиви, так й оніми активно використовують для позначення кругових повітряних течій, що циркулюють в атмосфері. У метеорологічному дискурсі перевагу все ж таки надають апелятивній лексиці. Для опису циклону вдаються до використання узгоджених та неузгоджених означень, де перші дають якісну оцінку круговим рухам повітря, а другі – акцентують на походженні циклону. Власні назви циклонів та антициклонів дають змогу їх ідентифікувати, розрізнити за обставинами та наслідками.

Аналіз досліджень із проблеми. Дослідження анемонімів зародилося не так давно. Н. В. Подольська власну назву стихійного лиха (вітру, циклону, тайфуну) номінує анемонімом [5, с. 22]. В. Ю. Неклесова стверджує, що стихійне лихо – це певна подія для конкретного населеного пункту чи навіть планети, оскільки вона фіксується в пам'яті оюдей, лдокументах [4, с. 16]. Саме тому в її розумінні анемоніми – це елемент хрононімів, адже подія характеризується темпорально-локативними параметрами.

У концепції М. М. Точинського анемоніми є частиною катастрофонімів, зокрема натуралкатастрофонімів, тобто тих, що називають події природного походження [6], на думку ж В. Ю. Неклесової, вони входять до катаклізмонімів (власних назв сніжних лавин, селєвих потоків) чи темпонімів. Загалом власні назви стихійних лих дослідниця уналежнює до підкласів залежно від тривалості: тривалість упродовж тижня або менше – підстава зарахувати їх до септонімів (*ураган Катрина*); тривалість один – кілька місяців чи сезон – необхідність зарахувати до менсонімів (*ураган Мітч*) чи темпонімів (*The 1991 Pacific typhoon season*) [4, с. 45]. Отже, класифікація анемонімів В. Ю. Неклесової ґрунтується на календарній системі. У дослідженнях в основному розглядають питання уналежнення власних назв циклонів до певних розрядів онімів. Проблема ж домінування антициклонів загалом не актуальна в них. Утім, у метеорологічному дискурсі власні назви циклонів та антициклонів доволі часто функціонують, вирізняючись певними рисами стосовно способів уведення в текст, створення відповідного колориту тощо.

Мета нашої розвідки – встановити синтаксичні моделі введення власних назв циклонів та антициклонів, використовувані в прогнозах погоди, та висвітлити специфіку їхнього функціонування. З огляду на це *потрібно* зафіксувати вказані власні назви в обраному матеріалі, визначити типові способи репрезентації їх у тексті, встановити засоби вираження персоніфікації.

Об'єктом дослідження є власні назви циклонів й антициклонів, а **предметом** – моделі їх уведення в текст та особливості функціонування. Описовий, функційно-інтерпретаційний, структурний **методи** уможливили всебічний аналіз предмета вивчення. **Джерельною базою** слугували прогнози погоди, репрезентовані в ефірі радіостанції «Країна ФМ».

Наукова новизна полягає в тому, що зібраний вперше й описаний матеріал поглиблює аналіз маловивченого й непродуктивного в інших дискурсах розряду онімів. **Теоретичну цінність** отриманих результатів вбачаємо в тому, що розширено

фактичний українськомовний матеріал, розглянуто продуктивні синтаксичні моделі, перелік яких може надалі поповнюватись. **Практичне значення** полягає в можливому використанні даних дослідження з метою розроблення курсу ономастики для майбутніх синоптиків.

Виклад основного матеріалу. Як уже зазначалось, основу лексики метеодискурсу становлять апелятиви на позначення різних атмосферних явищ, опадів, температури, вітрів тощо. Проте для опису погодних умов використовують не тільки апелятивну, а й онімну лексику. Окрім залучуваних й активно вживаних власних назв для вказівки на територіальне поширення атмосферних явищ, нерідко функціонують власні назви на позначення циклонів та антициклонів. За тлумачним словником *циклон* – 1. Вихровий рух атмосфери зі зменшенням тиску повітря від периферії до центра вихору, який супроводжується великою хмарністю та опадами; прот. антициклон. 2. *розм.* Сильна буря, ураган [1, с. 1584].

Традиція давати імена циклонам й антициклонам сягає давніх часів. Імена різним стихійним лихам (циклонам, торнадо, ураганам, штормам, тайфунам) раніше присвоювали асистемно. Їх називали за іменем святого, у день уславлення якого воно сталося (ураган *Санта-Анна*, 26 липня 1829 р.), за назвою постраждалого корабля (*циклон Антьє*, 1842 р.), або міста (*Галвестонський ураган*, 1900 р.), за формою розвитку (*ураган Шпилька № 4*, 1935 р.) тощо. Відомі й оригінальні способи присвоєння імені стихійним лихам. К. Рагг, австралійський метеоролог кінця 19 ст., називав їх іменами членів парламенту, які не голосували за надання кредитів для метеоспостережень, а американські метеорологи за часів Другої світової війни давали тайфунам імена дружин, сестер, подруг, тещ задля уникнення плутанини.

У середині минулого століття з'явилась перша система імен для ураганів: спочатку це був фонетичний армійський алфавіт, згодом повернулися до жіночих імен, що й стало традицією в називанні різних стихійних лих. Систему надання імен було впорядковано таким чином: перший ураган року номінували жіночим іменем, що розпочиналося з першої літери латинської абетки, другий – наступної і т. ін. До 1979 р. система містила лише жіночі імена, а в цьому році метеослужба США долучила ще й чоловічі імена. За іменем можна визначити порядок стихійного лиха в році. Зауважимо, що деякі літери пропускають: Q, U, X, Y, Z, а імена циклонів, що завдали надруйнівних наслідків, вилучають зі списку назавжди. Уже вилучено понад 80 імен (*Катрина, Сенді, Ігор, Метью, Отто*) [3].

Зафіксовано кілька синтаксичних моделей номінації циклонів. Серед них такі:
а) загальна назва + власна назва, напр.: *Усілякі дощові капості, які спричинить **циклон** *Quentino*, нас не зачіпатимуть; За холодним атмосферним фронтом циклону *Otto* балтійського походження поширяться холодніше значно повітря;*

б) загальна назва + на ім'я + власна назва, напр.: *22 липня атмосферний фронт прийде в Україну. Фронт виконуватиме побажання циклону на ім'я *Theo*, який примостився поблизу скандинавського хвостика, аж на півночі Норвегії;*

в) загальна назва + з (означення) ім'ям + власна назва, напр.: *7-го травня **циклон** з дивнуватим ім'ям *Xerxes* принесе в Україну чергову порцію дощів; Дощі в більшості областей України пройдуть разом із атмосферними фронтами північно-східного **циклону** з дивним ім'ям *Pirmin*;*

г) загальна назва + із (означення) назвою + власна назва, напр.: ***Циклон** із смішною назвою *Thilo* бушує над Атлантикою і зовсім не смішно втягуватиме у свою сферу Велику Британію та й усі прибережні країни північного заходу Європи. Там -- дощі та сильний штормовий вітер. І ще й прохолодна погода;*

г) власна назва, напр.: *А ось Україна явно сміється з того Thilo і думає: поназивали батьки і як ото дитині в школі; 21-го травня циклон Axel закидатиме нам атмосферні фронти. А ті, у свою чергу, закинуть нам чергові дощі, грози та навіть похолодання;*

д) власна назва + неузгоджене означення / обставина, напр.: *Щоправда, вологі циклони Luis на Балканах та в Італії, Mario недалеко від Ірландії та далекоатлантичний ex-Sebastien (видно чийсь `екс` капостить)), організовують дуже складну погоду в навколишніх країнах.*

О. Ю. Карпенко переконана, що хрононіми, власне, до яких ми і уналежнюємо анемоніми, – власні назви часових відрізків – подій, що відбуваються в певний період і, отже, локалізовані в часі. Однак, кожна подія відбувається у якомусь місці, що передбачає її просторову локалізацію [2, с. 106], що теж нерідко спостерігаємо в метеорологічному дискурсі і що дає підстави кваліфікувати власні назви циклонів та антициклонів як один із підтипів хрононімів, напр.: *Проте холодний атмосферний фронт циклону Xavier з центром над Північним морем децю знизить градуси на Волині, Рівненщині та Львівщині.*

Антициклон – це ділянка високого атмосферного тиску, від центру якої розходяться спадні потоки повітря; прот. циклон [Великий, с. 34]. Антициклон визначає малохмарну, теплу погоду влітку й суху морозну – взимку. У більшості випадків для характеристики погоди використовують загальні назви на кшталт антициклон, антициклональний характер, антициклонічність: *У межах Європи італійський циклон урівноважуватиме український антициклон. Точніше, антициклон східного походження. Тому в нас знову триватиме сухий період, лише тумани подекуди збільшуватимуть вологість повітря. Іноді антициклонам, як і циклонам, дають імена, однак спеціального терміна на позначення вони не мають.*

Є кілька способів уведення власних назв антициклонів. Звичайне введення не передбачає пояснення щодо особливостей антициклонів, напр.: *Опади малоймовірні, бо антициклон Wiltrud витіснить тимчасово вологу з нашої території.* Інший спосіб реалізується завдяки додатковим тлумаченням. Це може бути інформація щодо походження антициклонів, локалізації, дії, напр.: *Антициклон Urte з районів Чорного моря, Туреччини повідганяє усі дощі та сніги з нашої території.; Значна ж частина території належатиме сухій малохмарній погоді, яку забезпечить східний антициклон Andrea; Антициклон Friederike над Атлантикою втягне у свою систему східний антициклон...*

Моделлю першого способу є така: загальна назва + власна назва, напр.: *Снігопади та мокрий сніг 4-го грудня підуть за межі України, а на місце атмосферних фронтів прийде антициклон Sarena; Теплу погоду поступово витіснить з нашої території антициклон Oldenburgia.* Моделлю другого способу є така: а) загальна назва + на ім'я + власна назва: *26 серпня в Україні антициклон на ім'я Corina зумовить суху сонячну погоду;* б) загальна назва + з ім'ям + власна назва; *Потужний східний антициклон із красивим кіношним ім'ям Quincy вихідними й надалі нас виморожуватиме...;* в) загальна назва + із (означення) назвою + власна назва: *Поки антициклон із децю депресивною назвою Xandra (як не Касандра, так Хандра) вимітає дощі з більшості країн Європи, включно з південною частиною України, північно-східна циклонічна діяльність принесе нам завтра, 17 липня, короточасні дощі і локальні грози.*

На позначення дій антициклонів, як і циклонів, використовують дієслова із семантикою перебування (Антициклон Oldenburgia міцно тримається над

Україною. Тому в нас і завтра знову – повсюди суха погода), опору й зумовленості (А ось антициклон **Zella** з Чорного моря **опиратиметься** північному циклону і, по-перше, організує суху сонячну погоду в наших східних областях, на Півдні та в Центрі, а по-друге – їхнє протистояння, циклону та антициклону, стане причиною сильного вітру в Україні; Для понеділка у мене поки теплих синоптичних новин немає. Бо антициклон **Quincy** й надалі блокуватиме атлантичні й середземноморські, західні та південно-західні, теплі та вологі, повітряні потоки). З огляду на зазначене звертаємо увагу, що розглядувані атмосферні явища постають як олюднені.

Завдяки персоніфікації циклон та антициклон сприймаються за допомогою візуального, акустичного, тактильного тощо аналізаторів. Продуктивними засобами вираження персоніфікації в прогнозах погоди виявилися такі:

а) предикація типових дій людини: Антициклон **Lisbeth** з центром над Чорним морем **зробить** в усіх областях України малохмарну сонячну погоду і прикрутить південно-західний вітер до помірного і навіть слабого;

б) предикація типових дій людини або тварини: Циклони, як люди. Циклон **Otto**, що **рухається** з Балтії, **тягне** за собою ще й купу родичів;

в) предикація суспільних відносин людини: Антициклон **Corina** та циклонічність десь аж поблизу Каспійського моря **протистоять** і це протистояння створює умови для сильного вітру; Сильний вітер завтра, 28-го грудня, задуватиме на Правобережній Україні внаслідок протистояння потужної антициклонічної області, яка сильно буде тиснути, із двома центрами – **Wiltrud**, над Скандинавією, та **Vanessa**, над Іспанією, та східним циклоном **Ailton**, який **опиратиметься** антициклонам; Завтра, в суботу, **протистояння** між **Lizbeth** та **Quentino** може спричинити посилення південно-західного вітру на Півночі та Заході України до штормових значень;

г) предикація дії предмета: Антициклон Ольденбургія, який вже певний час зумовлював в Україні суху погоду, поступово **руйнується**; Антициклон **Friederike** над Атлантикою **втягне** у свою систему східний антициклон і практично вся континентальна Європа лежатиме, як в шезлонзі коло моря, у великому капелюху, у цій чудовій сонячній погоді, буде сухо та тепло; Захід, Північ та північний схід Європи перебувають під впливом серії циклонів – **Sebastien**, **Rocco**, **Quentino**, які й **зумовлюють** навколо негоду.

Цілісний персоніфікований образ циклону чи антициклону спостерігаємо в таких висловлюваннях: *Неймовірна тяга до об'єднання циклонів та антициклонів часом захоплює. ... Зараз у нас така ситуація. Циклон **Vlad** поблизу Італії та циклон **Wilhelm** над північним заходом Європи **обнялися, закрутили** в прилеглих країнах негоду, **відсікли та ізолювали** антициклональну смугу. В результаті утворилися антициклон **Maja** над Португалією і антициклон **Nicola** над Україною, які визначатимуть погоду суху та маловітряну. А вже завтра ці антициклони **відіхнуть** циклони відповідно південніше та північніше, **вхопляться за руки** і знову над континентальною Європою запаанує смуга підвищеного атмосферного тиску. Тобто, скрізь буде сухо та маловітряно. Включно з Україною; Антициклон **Majla1** і антициклон **Majla 2**, видно, мама з доцюю, **визначають** широкою смугою суху погоду від Атлантики через вузьке горло між Великою Британією та Францією, через центр Європи і до України. Вже завтра циклон з півночі Африки та з районів Ірландії **вирушать** один одному назустріч, **перекриють** дощами та вітром тиху розмову антициклонів. Мама **Majla1** залишиться **ізолюваною** над Атлантикою, а доця **Majla 2** **визначатиме** суху погоду в центрі та на сході Європи.*

Цей образ може сенсифікуватися завдяки метафоричній назві *дженгельмени* на позначення циклону й антициклону: *Проте, оскільки холодне повітря важке, буде тиснути, а Україна ще й опиниться між потужним антициклоном над Великою Британією та масштабною циклонічністю на північному сході. Між антициклоном Hanneke та циклоном Ignaz. І ось поки ці два поважні атмосферні дженгельмени змагатимуться за зони впливу, усі, хто між ними, а це чималий шматк континентальної Європи, включно з Україною, відчуватимуть наслідки цієї боротьби – сильний, до штормового, вітер.* Формуванню персоніфікованого образу сприяє згадка про «супутників» циклону: *Над Атлантикою - Азорський антициклон, над Чорним морем - антициклон Sarena, на півночі Європи - потужний циклон Pedro з друзями, над Середземномор'ям – циклон Olaf.*

З приводу тих чи тих власних назв синоптик може висловлювати власне ставлення до атмосферного явища, давати оцінку щодо доречності / недоречності власної назви, напр.: *А наша чарівна Lisbeth, наш антициклон, тримає над Україною сонце та тепло; А ось вплив навіть аж такого далекого атлантичного антициклону Winnie, та й ім'я у нього якесь симпатичніше, зумовить переважно суху погоду у нашій південній частині та на південному сході.* Зазвичай оцінку функцію виконують препозитивні означення до власної назви чи допоміжних компонентів моделі (ім'я, назва – *дивне, дивнувате, смішне*).

Висновки та перспективи. В українському метеодискурсі власні назви циклонів й антициклонів посідають особливе місце, що зумовлено потребою ідентифікувати вихрові рухи повітря, внести певну експресію та створити відповідний колорит у прогнозі погоди. У першу чергу це стосується циклонів. З-поміж інших розрядів онімів, уживаних у прогнозах погоди, а це передусім топоніми, оніми на позначення циклонів та антициклонів мають безпосередній, а не опосередкований зв'язок із синоптикою. Від способу введення власних назв, їхнього обігрування залежить емоційно-оцінне забарвлення висловлювання та в цілому жанру прогнозу погоди. Перспективу подальших досліджень убачаємо в з'ясуванні комунікативної і стилістичної ролі інших розрядів хрононімного фрейму.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ – Ірпінь : ВТФ Перун, 2005. 1728 с.
2. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2010. 158 с.
3. Красноплахтич А. «Ірма», «Харві», «Катріна»: як урагани отримують свої імена. URL; <https://ukrnews.com/ua/news/519784-irma-kharvi-katrina-yak-uragany-otrymuut-svoi-imena> (дата звернення: 12.05.2020).
4. Неклесова В. Ю. Когнітивна природа власних назв на позначення часу : дис. канд. філол. наук. Одеса, 2010. 231 с.
5. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. М.: Наука, 1988. 192 с.
6. Торчинський М. М. Структура оснiвного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с.

References

1. *Big defining dictionary of modern Ukrainian language* [Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel], (2005), Perun, Kyiv, 1728 p.
2. Karpenko, O. Yu. (2010), *Cognitive onomastics: study guide* [Kohnityvna onomastyka : navch. posib], Feniks, Odesa, 158 p.
3. Krasnoplakhtych, A. (2017), "Irma", "Harvey", "Katrina": how hurricanes get their names [«Irma», «Kharvi», «Katrina»: yak urahany otrymuiut svoi imena], URL:<https://ukrnews.com/ua/news/519784-irma-kharvi-katrina-yak-uragany-otrymuyut-svoi-imena> (12.05.2020).
4. Neklesova, V. Yu. (2010), *Cognitive nature of proper names to denote time: thesis of the candidate of philological sciences* [Kohnityvna pryroda vlasnykh nazv na poznachennia chasu : dys. kand. filol. nauk], Odesa, 231 p.
5. Podolskaia, N. V. (1988), *Dictionary of Russian onomastic terminology* [Slovar russkoi onomasticheskoi terminolohyy], Nauka, Moskva, 192 p.
6. Torchynskyi, M. M. (2008), *The structure of the onym space of the Ukrainian language: a monograph* [Struktura onimnoho prostoru ukrainskoi movy : monohrafiia], Avist, Khmelnytskyi, 548 p.

М. О. Кулибаба,

*Одесская государственная академия строительства и архитектуры,
кафедра языковой подготовки ЦПС*

СОБСТВЕННЫЕ ИМЕНА ЦИКЛОНОВ И АНТИЦИКЛОНОВ: СИНТАКСИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ

В статье речь идет о циклонах и антициклонах, которые имеют имена собственные. На материале прогнозов погоды Наталки Диденко рассмотрены модели репрезентации имен собственных, а также стилистические средства, используемые в украинском метеорологическом дискурсе.

Ключевые слова: имя собственное, анемоним, прогноз погоды, метеорологический дискурс, персонификация.

М. О. Kulibaba,

*Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture,
Department of Language Preparation of the Center for Training Specialists*

PROPER NAMES OF CYCLONS AND ANTICYCLONS: SYNTAX MODELS AND FUNCTIONING

The component of weather forecasts is onym vocabulary. The productive element is proper names of cyclones and anticyclones. The purpose of our research is to establish syntactic models of inserting proper names of cyclones and anticyclones and to highlight the specifics of their functioning. Considering this, it is necessary to state the indicated proper names in the selected material, to determine the typical ways of their representation in text and to establish the means of expression of personification.

The object of research is the proper names of cyclones and anticyclones, and the subject is models of their insertion into the text and peculiarities of functioning.

Descriptive, functional-interpretative and structural methods made a comprehensive analysis of the subject of study possible. The source base was weather forecasts, represented on air of the radio station "Kraina FM".

Six syntactic models of cyclone nomination are stated: common name + proper name; common name + name + proper name; common name + with (modifier) name + proper name; common name + with (modifier) name + proper name; proper name; proper name + inconsistent modifier / adverbial. The first four are productive models for the nomination of anticyclones.

Due to the personification, the cyclone and the anticyclone are perceived by means of visual, acoustic and tactile analyzers. Four productive means of expressing personification in weather forecasts are specified.

Emotional and evaluative coloring of a statement and weather forecast genre in general depends on the method of insertion of cyclones proper names and used stylistic devices. The prospect of further research we see in elucidating the communicative and stylistic role of other categories of the chrononym frame.

Key words: proper name, anemone, weather forecast, meteorological discourse, personification.